

УДК 330.34.011:330.342.11:330.342.12:330.342.13:330.342.141:336.011

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-1-36>

Смирнова Н.В.

кандидат економічних наук,
завідувач кафедри менеджменту та логістики
Криворізького коледжу Національного авіаційного університету

Smirnova Nadija

Krivoy Rog College of National Aviation University

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ФІНАНСІВ З ІНШИМИ ЕКОНОМІЧНИМИ КАТЕГОРІЯМИ В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ СУСПІЛЬНОГО СПОСОБУ ВИРОБНИЦТВА

THEORETICAL ASPECT OF THE RELATIONSHIP OF FINANCE WITH OTHER ECONOMIC CATEGORIES IN THE CONTEXT OF EVOLUTION OF A PUBLIC METHOD OF PRODUCTION

Статтю присвячено висвітленню питання теоретичного взаємозв'язку фінансів з іншими економічними категоріями в контексті еволюції суспільного способу виробництва. Виникнення фінансів співвідносять із періодом появи розвиненого товарного виробництва і паралельним використанням металевих символів вартості, хоча гроші як універсальний товарний еквівалент виникли набагато раніше. У мірі еволюції суспільного способу виробництва ускладнювалися і розгалужувалися й фінансові відносини, що їх забезпечують. Із плином часу під фінансами стали розуміти не тільки наявність доходу у господарського суб'єкта і його розподіл через купівлю товару, а й перерозподіл грошових ресурсів через податки, кредити і різноманітні фінансові фонди. Відповідно, багатогранність сучасних економічних відносин є наслідком тисячолітньої історії розвитку суспільно-господарських формацій. Отже, витоки різноманітності фінансових відносин сьогодні слід шукати у виробничо-господарській діяльності архаїчних суспільств.

Ключові слова: фінанси, ціна, заробітна плата, кредит, податки, товарне виробництво.

Статья посвящена освещению вопроса теоретической взаимосвязи финансов с прочими экономическими категориями в контексте эволюции общественного способа производства. Возникновение финансов соотносят с периодом появления развитого товарного производства и параллельным использованием металлических символов стоимости, хотя деньги в качестве универсального товарного эквивалента возникли намного раньше. По мере эволюции общественного способа производства усложнялись и разветвлялись и финансовые отношения их обеспечивающие. Так, с течением времени под финансами стали подразумевать не только наличие дохода у хозяйственного субъекта и его распределение посредством покупки товара, но и перераспределение денежных ресурсов через налоги, кредиты и всевозможные финансовые фонды. Соответственно, многогранность современных экономических отношений является последствием тысячелетней истории развития общественно-хозяйственных формацій. Итак, истоки многообразия финансовых отношений современности следует искать в производственно-хозяйственной деятельности архаических обществ.

Ключевые слова: финансы, цена, заработная плата, кредит, налоги, товарное производство.

This article is devoted to the theoretical relationship of finance with other economic categories in the context of the evolution of the social mode of production. It is known that finance is a combination of economic relations regarding the distribution and redistribution of funds as an economic category. They arose along with their appearance. The genesis of finance is correlated with the emergence of developed commodity production with the parallel development of metal symbols of value, given the nature and nature of financial relations. But sometimes the essence of finance breaks away from the accompanying economic categories. Although, if money is a universal product, the equivalent of exchanging for other goods at a certain time and in a certain territory, then the evolution of financial relations begins much earlier. In particular, its origins should be sought during the transition from natural to simple commodity production. Over time, as the social mode of production has evolved, the industrial and economic relations between producers and consumers and the financial relations that provide them, respectively, have become more complicated. So, with the increasing role of exchange operations, there has been a gradual transition from simple to developed and monetary form of value, as a result. This greatly facilitated the implementation of the corresponding process, but also significantly complicated it in terms of areas of distribution of money. So, historically, the first component of finance was price, which reflected the total costs of producing a product or the general usefulness of a thing. The second was taxes, which over time added the categories of "wages" and "credit", which characterized the emergence of developed commodity production. Currently, the above economic categories operate in a slightly different context, reflecting all the many aspects of modern economic relations. So, the emergence of money as the general equivalent of exchange and the expansion of the production and economic needs of the population served as the root cause of the transition to commodity production and three large social divisions of labor. This has expanded the scope of financial relations, deepening and branching it.

Key words: finance, price, wages, credit, taxes, commodity production.

Постановка проблеми. За даних економічних умов розвитку світу фінанси ототожнюються більшою мірою або з певною кількістю грошових ресурсів, або з процесом їх безпосереднього розподілу. Відповідно до цього, вважається, що фінансові відносини наявні там, де в обміні приймають участь гроші, надаючи перевагу наявності останнім і фактично ставлячи обмін на друге місце. При цьому практично не згадується про те, що самі по собі фінанси як процес розподілу грошових коштів не можуть здійснюватися без обміну, для нормального забезпечення якого необхідно те, що розподіляти, тобто доход економічного суб'єкта, і те, у якій кількості розподіляти, тобто вартість товару. Також для регуляції нормального протікання даного процесу потрібні посередники у вигляді державних органів влади і банківських організацій. Саме ж виникнення фінансових відносин як таких відносять до часів розвинутого товарного виробництва з притаманними йому металевими знаками вартості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню розгляду теоретичного аспекту взаємозв'язку фінансів з іншими економічними категоріями у вітчизняній та зарубіжній економічній літературі приділено відносно мало уваги. Зокрема, окремі частини даного питання досліджували такі автори, як В.М. Голуб [1], Е.О. Грачова [2], А.Ю. Дерлиця [3], О.А. Дмитрієва [4], С. Клімова [5], Ф. Мішкін [6] Але, попри це, на разі практично не приділено уваги взаємозв'язку фінансів з іншими похідними від них економічними категоріями в розрізі еволюційного аспекту трансформації суспільного

способу виробництва – від протоекономічних відносин до сьогодення.

Метою дослідження є встановлення та розгляд взаємозв'язку фінансів з іншими економічними категоріями паралельно з процесом еволюції суспільного способу виробництва. У статті використано методи аналізу, синтезу, абстрагування, аналогій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У свідомості більшості людей поняття «фінанси» асоціюється з певною кількістю грошових ресурсів у відповідного економічного суб'єкта чи грошима як такими. Дане поняття супроводжує нас по життю, але, по суті, є таким, що відповідає буденному, ненауковому мисленню. У більш ширшому понятті, як економічна категорія, «фінанси» являють собою систему економічних відносин, спрямованих на розподіл і перерозподіл грошових ресурсів між економічними суб'єктами [7; 8]. Відповідно, всі юридичні і фізичні особи, що мають хоча б якесь відношення до операцій із грошима, є учасниками фінансових відносин. Тому критерій визначення категорії «фінанси» як суто грошових коштів без розгляду їх розподілу між економічними суб'єктами є помилковим. Відповідно до цього, можна стверджувати, що фінанси є категорією, яка відображає динамічні процеси, а до статичності у вигляді наявності лише певної кількості грошей ніякого відношення не мають. Самі ж по собі фінансові відносини виникли і сформувалися разом із появою грошей як загального еквіваленту обміну й у міру еволюції суспільного способу виробництва ускладнювалися відповідно до вимог ринку.

Сьогодні прийнято виділяти п'ять економічних категорій, що є супутніми фінансам, оскільки саме через них здійснюється розподіл і перерозподіл грошових коштів в економічній системі. Ними, зокрема, є «ціна», «податки», «кредит», «заробітна плата», «фінансові фонди». Варто наголосити, що перелік даних категорій подано у послідовності їх історичного виникнення.

Відомо, що суспільне виробництво у своєму розвитку еволюціонувало від натурального до розвиненого товарного з переважанням автоматизованих систем виробництва товарів і розрахунку за них. Кожній з еволюційних форм суспільного виробництва притаманні й певні види економічних відносин, які у міру розвитку продуктивних сил ускладнювалися і набували якісно нових значень.

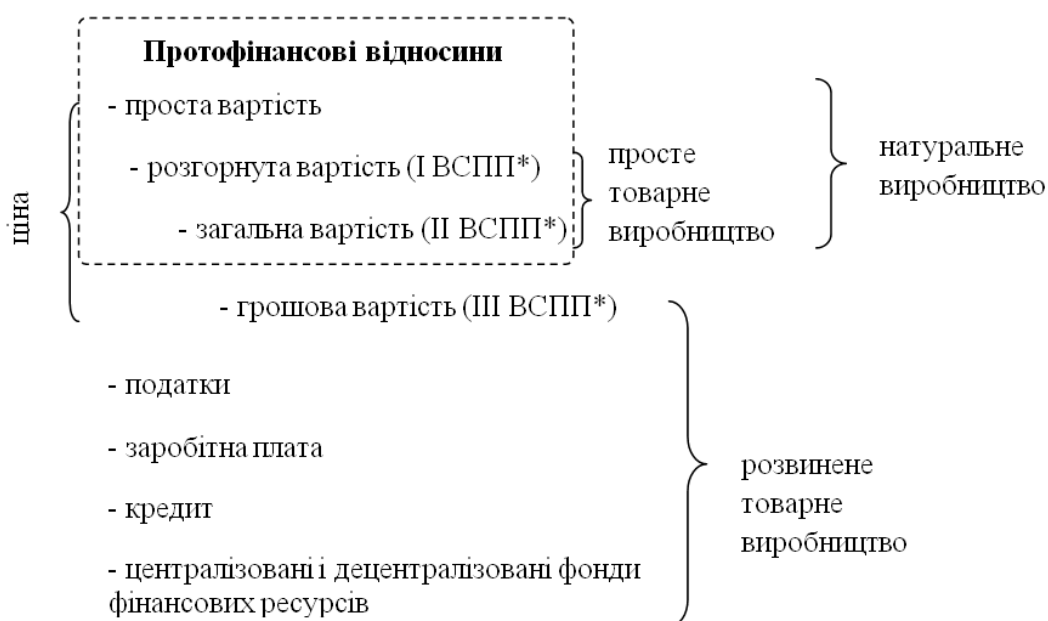
Отже, почнемо розгляд еволюційної трансформації взаємозв'язку фінансів з іншими економічними категоріями. Так, згідно з найпоширенішим тлумаченням категорії «гроші», грошима є загальноприйняті еквіваленти обміну на певній території у певний час; відповідності до цього, можна стверджувати, що за умови натурального виробництва виникли протофінансові відносини, які ґрунтувалися на простій вартості товару, що за того часу дорівнювала його споживчій вартості. Остання втілювала реальну корисність товару (предмету обміну) для конкретного його учасника, а саме виражала рівень задоволення потреби у ньому. Так, поступовий довільний обмін товарами на основі їхньої споживчої вартості призвів до виникнення розгорнутої вартості через виокремлення декількох еквівалентів її оцінки.

Це, своєю чергою, стало можливим завдяки першому великому суспільному поділу праці. Другий великий суспільний поділ праці зробив можливість обміну більш регулярно, що призвело до виникнення загальної форми вартості.

Тобто найбільш поширений товар, виокремлений із загальної товарної маси, набував найбільшої мінової вартості, що, своєю чергою, виступала вимірником споживчих вартостей решти товарів. Відповідно, категорія «вартість» як синонім ціни існувала достатньо тривалий час упродовж еволюції людської цивілізації, що характеризувало період її розвитку включно до третього великого суспільного поділу праці.

Із появою грошей у вигляді повсюдного використання як еквівалентів обміну металів (золота, срібла, міді), а з часом лише золота і срібла, виникає грошова форма вартості, яка значно полегшує процес обміну товарів і розширює спектр фінансових відносин. З того часу, а це близько 4–4,5 тис років тому, гроші як загальний еквівалент обміну за умови простого товарного виробництва виступають не тільки еквівалентом, а й метою обміну, який здійснювали не лише суто виробники товару, а й прошарок торговців, виникнення якого стало результатом третього великого суспільного поділу праці.

Достовірно можна стверджувати, що просте товарне виробництво існувало в межах натурального і доповнювало його, носивши, як правило, епізодичний характер. Тобто розгорнута і загальна форми вартості хоча й виникли почергово, але певний час існували паралельно, витісняючи просту (рис. 1).

Рис. 1. Трансформація фінансових відносин у контексті еволюції суспільного способу виробництва

Примітка: I ВСПП*, II ВСПП*, III ВСПП* – відповідно I, II і III великий суспільний поділ праці

Джерело: розроблено автором

Друга похідна фінансів «податки», що виникла за часів Античності, закріпилася у період Раннього Середньовіччя у вигляді зборів ресурсів на користь правлячих верств суспільства. Відомі дві форми сплати податків: натуральна і грошова, що з часом витіснила натуральну. Варто зазначити, що у ті часи податки не виконували своєї перерозподільчої функції, а використовувалися переважно для збагачення аристократії і феодалів, але тим не менше їх сплата сприяла розподілу доходів їх платників.

Із появою спеціалізації товаровиробників виникає потреба у кредитних ресурсах як тимчасово вільних грошових коштах, що залучалися для започаткування нового або налагодження і розширення вже існуючого виробництва. Кредит також створював умови для поглиблення спеціалізації праці і значного розширення виробництва. Окремо лише слід зазначити, що відсотки за такими кредитами становили 200–500% річних, що значно збільшувало кількість грошової маси в обігу, але водночас сприяло збагаченню кредиторів і розоренню позичальників, перерозподіляючи грошові кошти на користь перших [9; 10].

У міру розширення і поглиблення спеціалізації праці, а також у результаті втрати селянами засобів до існування через непомірні податки з'являється прообраз сучасного ринку праці, на якому товаром є не лише здатність людини до праці, а й вона сама. Тогочасна заробітна плата по своїй суті не виступала ринковою ціною праці, встановленою і регульованою державою, а залежала здебільшого від майстерності робітника та щедрості власника засобів виробництва. Тим не менше навіть мізерний її рівень давав людині змогу забезпечувати своє відповідне існування, купляти найнеобхідніше, тобто вступати у фінансові відносини, перерозподіляючи власні доходи.

Отже, з виникненням і еволюцією розвинутого товарного виробництва значно ускладнилися та поглибилися фінансові відносини, крім ціни, що, як і за часів первісного ладу й Античності, відображала корисність товару та витрати ресурсів, грошові ресурси і товари розподілялися з допомогою податків, кредиту та заробітної плати.

Сьогодні дані економічні категорії, супутні фінансам, функціонують у дещо іншому контексті. Так, перший складник фінансів «ціна» виступає не лише вираженням ступеню корисності товару для споживача, а й вимірником утиленості у ньому вартості ресурсів, робочої сили, витрат на транспортування і реалізацію. До того ж слід зазначити, що ціна сприяє розподілу ВВП країни, доходів економічних суб'єктів; її підвищення викликає зростання заробітних

плат, що без відповідного зростання національного виробництва розгвинчує рівень інфляції. Але порівняно із ціною фінанси здійснюють не тільки розподіл на рівні ВВП, а й наступні перерозподіли грошових коштів через бюджети різних рівнів. Цінова регуляція у даному разі відбувається через цільове державне регулювання у вигляді субсидій, дотацій і субвенцій [11].

Натомість заробітна плата, попри те що є ринковою ціною праці, приймає безпосередню участь у формуванні цін на товари, тобто сприяє розподілу ВВП. Так, за зростання загального рівня доходів населення збільшується його споживчий попит, що спонукає товаровиробників і реалізаторів підвищувати пропозицію товарів. На противагу цьому приватний сектор виробництва може забезпечити зростання заробітної плати свого персоналу лише через підвищення цін на товари. За умови ж залежності економіки країни від імпорту зростання національного виробництва не встигатиме за темпами збільшення доходів населення: надлишок готівки в обігу розподілиться на ціни на товари. Тобто без відповідного державного регулювання кількості грошових коштів в обігу дане коло замикається, відбувається періодичне збільшення номінальних доходів населення поряд із падінням їхньої реальної вартості на тлі зростання цін. Сама ж по собі заробітна плата сприяє здійсненню процесу обміну товару «робоча сила» на товар «гроші», що в подальшому обмінюється на інші необхідні працівникові товари.

Окрім того, окремо слід зазначити, що заробітна плата може використовуватися на сплату кредиту, а також через сплату з неї податків є одним із джерел поповнення державного бюджету. До речі, сучасна демографічна ситуація в нашій країні не сприяє цьому процесу.

Кредит також виступає засобом розподілу ВВП, виражаючи його рух і вартість товарів. Цим кредит дещо схожий із заробітною платою, оскільки по своїй суті є доходом економічного суб'єкта, який потім підлягає розподілу, а для виплати кредитів і заробітних плат створюються відповідні фонди. Самі ж по собі фінансові відносини створюють передумови для кредиту. Так, здійснюючи виробничо-господарську діяльність, економічні суб'єкти формують фонди фінансових ресурсів, такі як амортизаційний фонд, фонд заробітної плати, резервний фонд. У процесі їх створення може скластися ситуація, за якої виявиться, що власних фінансових ресурсів у підприємства недостатньо. Саме в такому разі доречним є кредит, що виступає механізмом перерозподілу тимчасово вільних грошових коштів між економічними суб'єктами. Слід також зазначити, що фінанси здійснюють первинний розподіл,

перерозподіл і вторинний розподіл ВВП, а кредит задіяний лише на стадії перерозподілу; фінанси створюють умови для руху грошових коштів без їх повернення, а кредит передбачає обов'язкове повернення боргу.

Нині більшого поширення набуває криптовалюта, яка має суттєві переваги порівняно з матеріальними грошовими ресурсами. По-перше, вона не знецінюється; по-друге, не зношується матеріально; по-третє, не потребує багато місця для зберігання. Недоліком є можливість її втрати у разі інформаційного збою чи хакерської атаки.

Отже, чим складніші господарські процеси, тим більшого поширення набувають фінансові відносини, що їх забезпечують.

Висновки з проведеного дослідження. Для різних типів суспільного виробництва характерні якісно відмінні взаємозв'язки фінансів з іншими економічними категоріями. Так, окремий розгляд економічних взаємозв'язків на кожному з таких етапів у площині їхніх суспільно-виробничих відносин може стати предметом самостійного наукового дослідження. Попри те, узагальнення теоретичного взаємозв'язку між економічними категоріями в контексті еволюції суспільного способу виробництва є необхідною передумовою для більш глибокого розуміння об'єктивних причинно-наслідкових зв'язків функціонування сучасних економічних процесів. Існуючі сьогодні у світі фінансові процеси є наслідком їх тисячолітнього розвитку. Але впевнено сказати, що дані процеси й економічні взаємозв'язки остаточно сформувалися, не можна, оскільки для економічної сис-

теми не властиві статичні стани і її подальший розвиток напряму залежить від домінуючого типу суспільного виробництва, яке також еволюціонує у напрямі постійного ускладнення коопераційних взаємовідносин. Отже, описаний у статті теоретичний аспект взаємозв'язку фінансів з іншими економічними категоріями є відображенням його еволюційного розвитку включно до часу її написання. Окремо слід зазначити, що викладений у статті матеріал не містить політичного, соціального і нормативно-правового забарвлення, не має національних ознак та характеризує загальносвітовий аспект взаємозв'язку вищезазначених категорій.

Відповідно, представлена стаття є новим авторським баченням теоретичного аспекту взаємозв'язку фінансів із супутніми економічними категоріями. У ній вперше пропонується розглядати еволюцію фінансових відносин починаючи з часів передісторії людства, посилячись на те, що грошима як універсальним засобом обміну можна вважати не лише металеві і паперові знаки вартості, а й найбільш дефіцитні у певній місцевості товари. Тобто, на думку автора, витoki протофінансових відносин слід шукати не у часи простого і розвинутого товарного виробництва, а набагато раніше. Так само не можна стверджувати, що в майбутньому з відміною металевих і паперових знаків вартості, тенденції до чого виникають уже сьогодні, фінансові відносини припиняться, оскільки матеріальні носії вартості заміняться на нематеріальні – електронні. Їх припиненням слугуватиме лише повна відсутність будь-якого обміну.

Список використаних джерел:

1. Голуб В.М. Дискусійні питання економічної сутності фінансів. *Чернігівський науковий часопис. Серія 1. Економіка і управління*. 2011. № 1(1). С. 97–103.
2. Грачева Е.Ю. Проблемы правового регулирования государственного финансового контроля : монография. Москва : Юриспруденция, 2000. 192 с.
3. Дерлиця А.Ю. Державний бюджет в умовах демократії (домінанти суспільного вибору та реалії бюджетного процесу) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» ; Тернопільська академія народного господарства. Львів, 2003. 20 с.
4. Дмитрієва О.А. Вплив ринку фінансових послуг на інвестиційний процес. *Фінанси України*. 2003. № 5. С. 20–24.
5. Клімова С. Розвиток наукової думки щодо сутності фінансів. *Держава і ринок*. 2010. № 1. С. 112–119.
6. Mishkin F. *Economics of the Money, Banking and Financial Markets*. Third Edition, 1992. P. 39–50, 157–161.
7. Cambridge International Dictionary of Idioms. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 880 p.
8. Schmookler J. *Invention and Economic Growth*. Harvard University Press, 1966. 348 p.
9. The World Factbook. Budget. Electronic resource / Central Intelligence agency. URL : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2056.html> (дата звернення: 26.08.2019).
10. The World Factbook. GDP (purchasing power parity) Electronic resource / Central Intelligence agency. URL : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2001rank.html> (дата звернення: 01.09.2018).
11. Total general government expenditure (% of GDP) Electronic resource / European Commission. Eurostat. URL : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/government_finance_statistics/data/main_tables (дата звернення: 01.09.2019).

References:

1. Golub V.M. (2011) *Diskusijni pitannya ekonomichnoi sutnosti finansiv* [Diskusijni pitannya ekonomichnoi sutnosti finansiv]. *Chernigiv Science Chronicle, Economy and management*. vol. 1, no. 1(1), pp. 97-103. (in Ukrainian)
2. Gracheva E.Yu. (2000) *Problemy pravovogo regulirovaniya gosudarstvennogo finansovogo kontrolya* [Problems of legal regulation of state financial control]. Moscow: Yurisprudenciya, 192 p. (in Russian)
3. Derlicya A.Yu. (2003) *Derzhavnij byudzheth v umovah demokratii (dominanti suspil'nogo viboru ta realii byudzhethnogo processu)*. [The state budget in a democracy (the dominant of the public choice and the realities of the budget process)] (PhD Thesis), Lviv: Ternopil Academy of National Economy. (in Ukrainian)
4. Dmitrieva O.A. (2003) *Vpliv rinku finansovih poslug na investicijnij process* [The impact of the financial services market on the investment process]. *Finance of Ukraine*. no. 5, pp. 20–24. (in Ukrainian)
5. Klimova S. (2010) *Rozvitok naukovoї dumki shchodo sutnosti finansiv* [Development of scientific opinion on the essence of finance]. *The state and the market*, no. 1, pp. 112–119. (in Ukrainian)
6. Mishkin F. (1992) *Economics of the Money, Banking and Financial Markets*. Third Edition. pp. 39–50, 157–161.
7. Cambridge International Dictionary of Idioms (1990) Cambridge: Cambridge University Press. 880 p.
8. Schmookler J. (1966) *Invention and Economic Growth*. Harvard University Press, 348 p.
9. The World Factbook. Budget. Electronic resource / Central Intelligence agency. Available at: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2056.html>. (accessed: 26.08.2019).
10. The World Factbook. GDP (purchasing power parity) Electronic resource / Central Intelligence agency. Available at: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2001rank.html>. (accessed: 01.09.2018).
11. Total general government expenditure (% of GDP) Electronic resource / European Commission. Eurostat. Available at: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/government_finance_statistics/data/main_tables_ (accessed: 01.09.2019).